

Sakarya Basını

Doç. Dr. Cavit Orhan TÛTENGİL

S. S. A. M. Azasından

1. Giriş

Resmî bir istatistiğe göre 31 Aralık 1966 tarihinde Türkiye’de 2.078 gazete ve dergi yayınlanmaktadır. Bunun 963’ü gazetedir. Öte yandan, her gün yayınlanan 26 ajans bülteni bir yana bırakılacak olursa, günlük gazete sayısının 370 olduğu görülür. Daha da ilgi çekici olan, İstanbul ve Ankara şehirlerinde yayımlanıp bir çoğu Türkiye ölçüsünde dağıtılıp okunan 56 gazete dışında kalan 314 günlük gazetenin Türkiye’nin öteki yerlerinde yayımlanmakta oluşudur¹. Bazılarının “Anadolu Basını” adını da verdiği bu gazetelerle onlarla ilgili meseleler Türk Basını’nın sayıca ağır basan, üstelik son zamanlara kadar ihmal edilen bir yanını ortaya koymaktadır.

Üçlü bir tasnif içinde ele aldığımız ve “millî basın, bölge basın, mahallî basın” bölümlerine ayırdığımız Türk Basını, ülke ölçüsünde dağıtılıp okunan “millî basın” dışında, sayıca ağır bastığına işaret ettiğimiz iki bölümü ihtiva eder². 50 yılı aşan geçmişi ve gelişme çizgisi gözönünde tutularak “Sakarya”nın bölge basın olmak gayretleri dikkatimizi çekmektedir. Ne var ki, büyük çoğunluğu “mahallî basın” çerçevesinde yer alan Sakarya gazetelerinin “bölge basın” alanına ulaşabilenleri hem sayıca azdır, hem de bugünkü durumda vilâyet ölçüsüyle sınırlı bulunmaktadır.

Söz konusu ettiğimiz istatistik 1966 yılında Sakarya Vilâyetinde 9’u günlük olmak üzere 10 gazetenin yayımlandığını haber vermektedir³. Ye-

1) Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğünce hazırlanan istatistikler için Bk. Yeni Yayınlar Dergisi, Cilt XII, S. 4, s. 138-139 (Nisan 1967)

2) Daha fazla bilgi için Bk. Dr. C. O. Tütengil, Diyarbakır Basını ve Bölge Gazeteciliğimiz, İstanbul 1966, s. 63-64.

3) Sakarya gazetelerinin son durumu için şu kaynağa da bakılabilir: Yusuf Tavus (Hazırlayan), Basın Rehberi, Ankara 1966, s. 224.

ri geldiğinde görüleceği gibi, gerçek durum bu sayının da üstündedir. Elbette tek başına gazete sayısı basındaki gelişmenin olumlu bir işareti sayılamaz. Bununla birlikte, 1563 tarihli bir belgeden “Ada” adında bir köy olduğu anlaşılan, 1692’de “kadılık”, 1742’de “nahiye” ve 1837’de de “kaza” merkezi olan Adapazarı’nın 1954 yılında kurulan “Sakarya Vilâyeti” ne merkez oluşu ile basındaki gelişmeler arasında sıkı bağlar mevcuttur⁴. Adapazarı’nın kaza merkezi iken başlayan basın hayatı sadece Sakarya Vilâyeti döneminde bir atılış göstermekle kalmamış, “Vilâyet” olma düşüncesinin başlaması ve yayılması, bir baskı grubu olarak yöneticileri etkilemesi de geniş ölçüde basının eseri olmuştur.

İktisat Fakültesi İçtimaiyat Enstitüsüne bağlı olarak çalışan “Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi” nin giriştiği “şehirleşme hareketi” araştırması içinde basının yerini yoklamak işi de bize düştü. Bu çalışmamızda Sakarya basınının tarihî gelişmesinin yanı sıra bugünkü durumu, meseleleri ve karşılaştığı güçlükler üzerinde durulacaktır.

2. Kaynaklar

Sakarya basını şimdiye kadar geniş bir araştırmaya konu olmuş değildir. Bununla birlikte, konuya ışık tutan iki çalışma ile “Türkiye Bibliyografyası”nı şükranla hatırlamamız yerinde olur.

Konuyla doğrudan doğruya ilgili ilk kaynak İsmail Okday (İsmail Hakkı Tefvik) tarafından 1937 yılında Filibe’de yayınlanmış olan “Adapazarı Gazeteleri” adlı broşürdür. Sayın Okday 14 sayfalık kitapçığında “Adapazarı” gazetesi ile “Millet” dergisini tanıtmakta, basımevleri ve Adapazarı basın mensupları hakkında bilgi vermektedir. “Adapazarı” gazetesinin yayın tarihini yazarmın bu mütevazî çalışmasına borçluyuz.

İkinci kaynağımız “İktisadî Uyanış” dergisinin “Kocaeli Özel Sayısı”nda yer alan “Adapazarında Matbaacılık ve Gazetecilik” adlı incele-

4) Şehrin idarî gelişmesi için Bk. Ada Kariyesinden Sakarya Vilâyetine, İstanbul 1953, s. 8 (Hasan Balcıoğlu’nun yazısı).

5) Basınla ilgili yayınları dar bir çevrede bilinen İsmail Okday’ın bu konudaki altı kitabı, yayın sırasıyla, şunlardır:

1. Adana Vilâyeti Matbuatı, Ankara 1932.
2. Romanya Matbuatı, Ankara 1932.
3. Oniki-Ada Matbuatı, Ankara 1933.
4. Ankara Vilâyeti Gazeteleri, Filibe 1935.
5. Adapazarı Gazeteleri, Filibe 1937.
6. Afyon-Karahisar Gazeteleri, Filibe 1937.

medir. (Adı geçen dergi, Yıl 5, Seri 2, Şubat 1951, S. 25, s. 64 ve 83). Bu incelemesinde Lebib Kökçü Adapazarında "ilk gazete" konusu üzerinde de durmakta, basımevleri arasında bir de "Atonasyan" basımevinden söz etmektedir ki adından da anlaşılacağı gibi bir Ermeni vatandaşımıza aittir. Lebib Kökçü 1946-1951 yıllarında Adapazarında yayınladığı "Ada Postası" adlı gazetesıyla de ilgimizi çekmektedir.

Bu iki kaynağın yanı sıra, 1928 yılından bu yana Türkiye'deki süreli yayınlar konusunda da bize bilgi veren "Türkiye Bibliyografyası", derlemenin titizlikle yapılmasıyla sınırlı olarak, Sakarya basını için de yararlı bir kaynak olmaktadır.

İşin üzücü olan yanı kendisini koleksiyonlar konusunda göstermektedir. Adapazarı Şehir Kütüphanesinde Sakarya basınından, eski yeni, tek bir örnek mevcut değildir. Öte yandan, eski harflerle basılmış gazete ve dergilerden hiç biri de günümüze intikal etmemiştir. Gerçekten, başta "Millî Kütüphane" olmak üzere Türkiye'nin belli başlı kütüphanelerinden hiç birinde Adapazarına ait eski örnekler yoktur. Adapazarında yayınına devam eden gazetelerin düzenli bir koleksiyonuna, gazete idarehanelerinde bile nadiren tesadüf edilmektedir. Söz konusu durumun derinlemesine bir araştırmayı ne kadar güçleştirdiğini eklemek fazla olur.

3. Adapazarında basının başlangıçları

Adapazarında yayımlandığını bildiğimiz ilk gazete 7 Mart 1919'da yayın hayatına giren "Adapazarı" gazetesidir. Lebib Kökçü ise ilk gazetenin "Mühendis Cemil ve öğretmen Demir Ali Beyler" tarafından çıkarılan "Zurna" adlı "mizahî gazete" olduğunu ve 1332 (1916) yılında yayımlandığını ileri sürer. 1909-1910 yıllarına ait olduğu anlaşılan ve Teotik adlı bir yazar tarafından hazırlanan Ermenice yıllığa göre ise bu tarihlerde Adapazarında "Yergir" (Memleket) adlı haftalık bir dergi Ermenice olarak yayımlanmakta idi. Bize bu konuda bilgi veren sayın Tuma Başaranlar, adı geçen yıllığın ilk sayfalarının eksik olması sebebiyle hangi yıla ait olduğunun kesinlikle bilinemediğini, Adapazarı ile ilgili bilginin 38. sayfada bulunduğunu söylemektedir. Böylece, Adapazarında basının başlangıcı için şimdilik üç ayrı tarih vardır.

Görüldüğü gibi, Adapazarında basının başlangıcı 1909-1919 yılları arasına girmektedir. Bulunabilecek yeni kaynaklarla başlangıç tarihinin daha da gerilere gitmesi ihtimal dışı sayılamaz.

4. Gazete ve dergi adı olarak "Sakarya"

Kocaeli Vilâyetine bağlı bir "kaza" olan Adapazarının 1954 yılında Sakarya Vilâyetinin merkezi olmasından önce de Adapazarı basınında "Sa-

Adapazarı Gazeteleri

Y A Z A N :

İsmail Okday
(İsmail Hakki Tevfik)
Başkonsolos

Filibe
„Tefeyyüz“ matbaası
1937

“Sakarya Basını Konusundaki İlk Çalışma”

karya" adı, çoğu kere bir özlem olarak, dergilere ve gazetelere ad olmuştur. 1954 yılı ve sonrasında, bazı ön ve son eklerle bu adın yaygınlık kazandığı görülür. Ne var ki, Türk Basımında Sakarya adının kullanılışı çok daha önceki yıllarda Eskişehir'dedir.

Olayı zaman sırası içinde izlediğimiz vakit ortaya çıkan tablo şudur: Adapazarı basımında 1943 yıllarında bir "halkevi dergisi" olarak gördüğümüz "Sakarya"dan sonra 1947'de "Bize Göre Sakarya" ve 1950'de de "Sakarya" gazeteleri yayınlanır. Vilâyetin kuruluş tarihi, "Sakarya Postası" ve "Demokrat Sakarya" gazetelerinin de yayım başlangıcıdır. 1954 sonrasında ise "Sakarya Ekspres" (1957), "Sakarya" (1959), "Yeni Sakarya" (1962), "Sakarya Postası" (1966) gazeteleriyle "Sakarya" (1967) dergisi yayım hayatına girer.

Sakarya basımı dışında "Sakarya" adının kullanılışına gelince; öncelik 15 Kasım 1925 tarihinde kurulan Eskişehir'in "Cumhuriyetçi ve Halkçı Haftalık" gazetesindedir. 1934 yılında da yayımlandığını gördüğümüz bu gazeteden sonra gene Eskişehir'de "Sakarya" (1946) ve "Sakarya Postası" (1954) gazeteleri karşımıza çıkar. 1946 yılında yayımlanmağa başlanan "Sakarya" gazetesi günümüzde de yayınına devam etmektedir.

Eskişehir'den başka Ankara'da "Sakarya" (1958) ve Polatlı'da "Yeni Sakarya" (1962) gazeteleri Sakarya basımı dışındaki kullanılışa birer örnek teşkil eder. Adını Türkiye'nin büyük ve tarihi bir nehrinden alan gazete ve dergilerin geniş bir alanda görünmesi olağandır. Fakat, Adapazarı şehrinin merkezlik yaptığı vilâyetin Sakarya olarak adlandırılmasında tabiatın payı kadar, bunu dile getiren basının da yeri olduğunu kabul etmemiz gerekir.

5. Başlangıcından günümüze kadar Sakarya Vilâyetinde yayımlanmış olan gazete ve dergiler

Belirttiğimiz kaynaklara ve incelemek fırsatını bulduğumuz koleksiyonlara göre Sakarya basımının zaman sırası içinde dökümünü yapmak yerinde olacaktır. Vilâyetin kuruluş tarihini gözönünde tutarak önce Adapazarı gazetelerini,

a) 1954 yılına kadar yayımlananlar,

b) 1954 yılından itibaren yayımlananlar, bölümünde ele alacağız. İlk bölümde, basım yeri Kocaeli (İzmit) ve İstanbul olan gazeteleri de, basımevlerinin yetersizliğini hesaba katarak, Adapazarı basımı içinde in-

celeyeceğiz. Son olarak da, c) Merkez kazası dışında yayımlanan gazete ve dergiler, üzerinde duracağız.

Yayın tarihi hakkında bilgi edinemediğimiz “Adapazarı Ortamektep Mezunları Mecmuası” ile 1943 yıllarında çıktığı, söylenen “Sakarya” dergisini andıktan sonra başlangıç döneminin “Adapazarı” gazetesi ile listemize başlamayı, mevcut belgeler açısından, daha uygun buluyoruz.

a) 1954 Yılına Kadar Yayımlananlar

1919

ADAPAZARI

Haftalık Gazete

S. 1, 7 Mart 1919

Sahibi ve Başmuharriri : Ahmet Asım

Neşriyat Müdürü : Hayri

(“Türkiye Bibliyografyası” na göre “Adapazarı” 1937’de kapanmıştır).

1929

MİLLET

“Millet Mekteplerinin Naşir-i Efkanı” 15 günlük dergi

S. 1, 1 Şubat 1929

Kapandığı tarih : 1930

İmtiyaz Sahibi : Nedim

Mes’ul Müdürü : M. İhsan

1937

YENİ ADAPAZARI

Haftalık Gazete

S. 1, 8 Haziran 1937

S. 46, 28 Nisan 1938 (Son sayı)

1946

ADAPAZARI

Haftalık Gazete

S. 1, 23 Nisan 1946

S. 82, 21 Ekim 1947 (Son sayı)

Sahibi : Hüseyin Vahdettin Er

(Başlangıçta İzmit’te “Ahmet Fevzi Basımevi” nde, sonra İstanbul’da “Millî Mecmua Basımevi” nde basılmıştır).

ADA POSTASI

Haftalık Gazete

S. 1, 29 Ekim 1946

S. 363, 2 Kasım 1951

Sahip ve yazı işlerini idare eden : Lebib Kökçü

(Yayını süresinde gazetenin sayfa sayısı dört ile tek yaprak arasında değişmiş, başlangıçta haftalık iken sonraları haftada iki defa çıkmıştır).

1947**BİZE GÖRE SAKARYA**

S. 1, 26 Aralık 1947

(İstanbul'da basılan ve yayınlanma süresi belli olmayan gazetenin tek sayı çıktığı anlaşılmaktadır).

1948**DEMOKRAT ADAPAZARI**

Haftalık Gazete

S. 1, 5 Ekim 1948

S. 50, 20 Aralık 1949 (Son sayı)

Sahibi: Ekrem Alican

Yazı İşleri Müdürü: Zeki Arar

(Önceleri İstanbul'da "Millet Matbaası" nda basılan gazetenin son sayıları gene İstanbul'da "Milli Mecmua Basımevi" nde basılmıştır).

1949**ZURNA**

Onbeş Günlük Mizahî Gazete

S. 1, 21 Haziran 1949

S. 3, 19 Temmuz 1949 (Son sayı)

Çıkarıcılar : A. Er - A. Naim Karacaoğlu

(İstanbul'da "Ege Matbaası"nda basılan "gazete" nin ilk sayısında şu not yer almaktadır: "Bu gazete mizahî bakımdan şehrimiz ve havalisinde ilk defa çıkmak şeref ve mes'uliyetini taşımaktadır". Önsözde, başlangıç döneminin aynı adı taşıyan gazetesine bir işarette bulunulmaması düşünüldür).

1950**VAHDET**

S. 1, 5 Nisan 1950

(İzmit'te basılan ve bir sayı çıktığı anlaşılan bu gazeteyi 1951 yılında Adapazarında göreceğiz).

YENİ ZURNA

Haftalık Gazete

S. 1, 23 Eylül 1950

S. 12, 16 Aralık 1950

(İzmit'te basılmıştır).

SAKARYA

Haftalık Gazete

S. 1, 26 Ekim 1950

S. 74, 8 Nisan 1952

Çıkaran : M. Müzdağ Tolan

(İstanbul'da önce "Sulhi Garan", sonra da "Anıl" Matbaalarında basılmıştır).

1951**VAHDET KOCAELİ POSTASI**

Haftada İki

S. 2/1, 15 Haziran 1951

(İlk sayının işaretinden "Vahdet" in devamı olduğu anlaşılan gazetenin öteki sayıları hakkında bir bilgi yoktur).

ADAPAZARI AKŞAM HABERLERİ

Günlük Siyasî Akşam Gazetesi

S. 1, 6 Aralık 1951

Sahibi : Selâmi Savaş

Yazı İşleri Müdürü : Muzaffer Şatır

(Sakarya Basımının en dikkate değer gazetesi olan "Adapazarı Akşam Haberleri" bugün de yayıma devam eden en uzun ömürlü gazete olmuştur).

1952**YENİ ADA POSTASI**

Günlük Gazete

S. 1, 23 Nisan 1952

S. 2896, 21 Aralık 1961

Haftalık Gazete

S. 2897, 4 Ocak 1962

S. 3033, 18 Ağustos 1966

Sahibi : Sami Güllü

İKTİSADİ FAKÜLTESİ

İktisadiyat Enstitüsü Kütüphanesi

Umumi No.

Hususi No.

(1954 yılından önce Adapazarı basını içinde yer alan gazete ve dergiler listesine son verirken Lebib Kökçü'nün incelemesinde yer alan bir noktaya ilişmek isteriz. "Harf inkılâbından sonra ilk gazete" olarak sunulan ve Mehmet Emin tarafından yayınlandığı belirtilen haftalık "Adapazarı" gazetesini göremedik, hakkında bir bilgiye de rastlamadık. Bize öyle geliyor ki ortada iki ihtimal vardır: 1) Sözkonusu gazete 1919 yılından beri Adapazarında yayınlanan gazetenin yeni yazı ile çıkan dönemi olabilir. Bu takdirde gazete sahip değiştirmiş olmalıdır. 2) Bir süre yeni harflerle de yayınlanan 1919 yılının "Adapazarı" gazetesinden sonra ve 1937 yılında çıkan "Yeni Adapazarı" ndan önce bir başka gazete Mehmet Emin tarafından yayınlanmış ise, bu takdirde 1937 yılında kapandığına işaret ettiğimiz "Adapazarı" gazetesini Ahmet Asım'ın değil Mehmet Emin'in çıkardığı gazete olmak icap eder).

b) 1954 Yılından İtibaren Yayınlananlar

1954

HAKİKAT

Günlük Gazete

S. 1, 8 Şubat 1954

S. 862, 30 Aralık 1956

Sahibi : Necmi Dardoğan

SAKARYA POSTASI

Haftada İki

S. 1, 19 Şubat 1954

Günlük Gazete

16 Ağustos 1954'ten itibaren

S. 5518, 22 Ocak 1966 (Son sayı)

Sahibi : Fehmi Hız

DEMOKRAT SAKARYA

Günlük Gazete

S. 1, 17 Haziran 1954

S. 2407, 18 Nisan 1962 (Son sayı)

Sahipleri : Sıtkı Alđınç - Hasan Bıçak (Uyar)

(Adı geçen gazete ad değiştirerek "Yeni Sakarya" olacaktır).

SON DAKİKA

Günlük Gazete

S. 1, 5 Kasım 1954

Sahibi : Hamdi Güllü
Sorumlusu : Hasan Erdoğan
("Son Dakika" bugün de yayımına devam etmektedir).

1955

SABAH
Günlük Gazete
S. 1, 4 Mayıs 1955
S. 1493, 1 Ekim 1960 (Son sayı)
İmtiyaz Sahibi : Erdoğan Savaş

1956

ANADOLU
Günlük Gazete
S. 1, 23 Nisan 1956
Sahibi : Ayhan Hakman
Yazı İşleri Müdürü : Cezmi Hakman
("Anadolu" bugün de yayımına devam etmektedir).

TÜRKİYE

Günlük Gazete
S. 1, 9 Temmuz 1956
Son sayı : 30 Kasım 1961

ZAMAN

Günlük Gazete
S. 1, 13 Eylül 1956
Son sayı : 28 Eylül 1964

1957

HALKIN SESİ

Günlük Gazete
S. 1, 1 Temmuz 1957
1 Haziran 1962 (Son sayı)
Sahibi : M. Sırrı Tunca
Yazı İşleri Müdürü : Burhan Akdağ

SAKARYA EKSPRES

Günlük Gazete
S. 1, 11 Eylül 1957

İmtiyaz Sahibi : Ayhan Hakman
Yazı İşleri Müdürü : Cezmi Hakman

(28 Şubat 1962'ye kadar günlük olarak çıkan "Sakarya Ekspres" 6 Mart 1962 - 16 Şubat 1963 tarihleri arasında "haftalık" yayınlanmış, 20 Şubat 1963'ten itibaren "Ekspres" adıyla yeniden günlük gazete halini almıştır. Bu dönemin son sayısı (S. 1380/213) 25 Kasım 1963 tarihli'dir. Osman Tunahan'ın sahibi bulunduğu ve başlangıç tarihini tespit edemediğimiz "Ekspres" günlük gazetesi bugün de yayımına devam etmektedir).

CEMİYET

Gündelik Gazete
S. 1, 8 Aralık 1957
S. 872, 7 Ekim 1960 (Son sayı)
Sahibi : R. Orer

1958

DEMOKRAT ADAPAZARI
Günlük Gazete
S. 1, 4 Şubat 1958
S. 1075, 1 Temmuz 1961

GÜRSES

Günlük Gazete
S. 1, 1 Mart 1958
S. 96, 2 Temmuz 1958

DEMOKRAT

Günlük Gazete
S. 1, 2 Mayıs 1958
S. 395, 21 Ağustos 1959

1959

SAKARYA

Günlük Gazete
S. 1, 1 Haziran 1959
Sahibi : Fahri Çatallar
(“Sakarya” bugün de yayımına devam etmektedir).

1960

ALTIOK

Günlük Gazete

S. 1, 27 Temmuz 1960

S. 375, 18 Ekim 1961

Sahipleri : M. Şakır — Ş. Gürışık — E. Gürsoy

1961

GÜRSES

Günlük Gazete

S. 1, 11 Ekim 1961

Sahibi : Temel Güröğlü

(Sakarya basınının dikkate değer gazetelerinden biri olan "Gürses" bugün de yayımına devam etmektedir).

1962

YENİ SAKARYA

Günlük Gazete

S. 2408, 19 Nisan 1962 (Yıl 9, sayı 1)

Sahibi : Hasan Bıçak

(Önceleri "Demokrat Sakarya" (1954-1962) adıyla yayınlanan bu gazete "akşam" gazetesi olarak bugün de yayımına devam etmektedir).

1963

EKSPRES

Günlük Gazete

S. 1380/1, 20 Şubat 1963

S. 1380/213, 25 Kasım 1963 (Son sayı)

MESALE

Günlük Gazete

S. 1, 25 Kasım 1963

S. 4, 28 Kasım 1963

1965

KIRAT

Haftalık Gazete

S. 1, 2 Ağustos 1965

Sahipleri : H. Yazıcı — S. İ.

1966

YENİGÜN

Günlük Gazete

S. 1, 18 Nisan 1966

Sahibi : Behçet Erus

(Bugün de yayınına devam etmektedir).

SAKARYA POSTASI

Günlük Gazete

S. 1, 5 Ağustos 1966

(Bugün de yayınına devam etmektedir).

**

(1954-1966 döneminin gazetelerini tanıtırken Ziraat ve Ticaret Odaları gibi kuruluşların resmi bültenleri üzerinde durmadığımız gibi ticari mahiyetteki yayınları da ele almadık. Bir organizasyon bürosunun "Basın Bülteni" ile ilk sayısı Aralık 1965 tarihinde çıkan "Tiyatro Dergisi" özellikle şehre gelen tiyatrolarla tiyatro sanatı konusundaki yazılara yer vermektedir. (M. Hamdi Özarutan'ın imtiyaz sahipliğini yaptığı dergi kendisini "Sanat, Edebiyat, Tiyatro Dergisi" olarak tanıtmaktadır).

Bir yanı ile basın hayatına bağlı olan meslek teşekkülleri ve bir haber ajansı da (Sakarya Haber Ajansı) ele almadığımız konular arasındadır. Basın-İlân Kurumunun 24 sayılı kararname ile bölge gazeteciliğine getirmek istediği teknik mükellefiyetler karşısında yer alan kuruluşlardan biri olan "Anadolu Gazete Sahipleri Sendikası"nın genel merkezini ilk yıllarda Adapazarında bulunduğuna değinmekle yetinelim.

Sakarya basımının bir envanterini verme gayretlerimizin başarıya ulaştığını iddia edecek değiliz. Muhtemelen, adını andıklarımız dışında kalan gazete ve dergiler de vardır. Bu durumun sebeplerine çeşitli vesilelerle ilişmiş bulunuyoruz. Bu araştırmamızla bizim yaptığımız Sakarya basını konusunda derinlemesine bir araştırma yapacaklara yolu açmaktan ibarettir.

Son dönemde, uzun ömürlü olmayan bir de dergi yayımlanmıştır:

GENÇ KUŞAK

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

S. 1, 15 Temmuz 1965

S. 5, Şubat 1966 (Son sayı)

Sahipleri : Zekâi Erdal — Lütfü Güroğlu

Yazı İşleri Müdürü : Muzaffer Şatır

Yayın Müdürü : Ahmet Atılâ

(Çevre konularına az yer veren derginin yurt sorunlarına gerçekçi bir gözle baktığı görülmektedir).

c) *Merkez Kazası Dışında Yayımlanan Gazete ve Dergiler*

AKYAZI

LAF EBESİ

Haftalık Dergi

S. 1, 16 Aralık 1950

S. 6, 6 Haziran 1952

(İlk dört sayısı Akyazi'da basılan "Laf Ebesi" nin son iki sayısı uzunca bir aradan sonra Adapazarında basılmıştır).

GEYVE

GEYVE POSTASI

Haftalık Gazete

S. 1, 21 Temmuz 1955

S. 38, 19 Nisan 1956

(Gazete Adapazarında basılmıştır).

GEYVE POSTASI

Haftalık Gazete

S. 1, 4 Şubat 1960

S. 6, 10 Mart 1960

(Gazete Adapazarında basılmıştır).

GEYVE POSTASI

Haftalık Gazete

S. 1, 12 Temmuz 1962

S. 88, 11 Temmuz 1963

(Gazete Adapazarında basılmıştır).

YENİ GEYVE

Haftalık Gazete

S. 1, 15 Mart 1963

Sahibi : Fahri Çatallar

Yazı İşleri Müdürü : Şemi Dardağan

Muhabiri : İsmail Doğan

(Adapazarında ve bazan da Geyve'de basılan gazete Geyve'nin pazar günü olan perşembeleri yayınlanmaktadır. Kaza merkezi ve nahiyelerde parasız olarak dağıtıldığı anlaşılan "Yeni Geyve" bugün de çıkmaktadır).

HENDEK

HENDEK POSTASI

Günlük Gazete

S. 1, 16 Aralık 1958

Son sayı : 30 Mayıs 1959

(Gazete Adapazarında basılmıştır).

YEŞİL HENDEK

Haftada İki

S. 1, 3 Mart 1964

S. 8, 3 Nisan 1964

(Gazete Adapazarında basılmıştır).

BİZİM HENDEK

Önceleri Haftada İki, 7 Şubat 1967'den bu yana günlük

S. 1, 24 Mayıs 1964

Sahibi : Rüstem Balcı

Mes'ul Müdürü : Turgut Özer

Başyazar : Ayhan Azak

(Hendek'te basılan gazete bugün de çıkmaktadır.)

KARASU

KARASU POSTASI

Haftada İki

1962

ŞİRİN KARASU

Haftalık, Sonra Haftada İki

S. 1, 1 Aralık 1963

Sahibi : Feyzi Yurdakul

Mes'ul Müdürü : Nazmi Akbıyık

Neşriyat Müdürü : Cevdet Barut

(Sahibinin "iktidarlardan yana" olarak nitelediği gazete Karasu'ca basılmakta ve bugün de yayımına devam etmektedir).

SAPANCA

SAPANCA

Haftalık Gazete

S. 1, 12 Aralık 1958

S. 35, 21 Ağustos 1959

(Gazete Adapazarında basılmıştır).

Bu duruma göre, Kaynarca kazası dışında kalan bütün kazalarda 1951 yılından bu yana basın hayatına rastlanmaktadır. Yayımına devam etmekte olduğumu belirttiğimiz gazetelerden "Yeni Geyve" Adapazarında, ve Geyve'de, geriye kalan "Bizim Hendek" Hendek'te ve "Şirin Karasu" da Karasu'da çıkmaktadır. "Mahallî basın" içinde yer alan ve dar bir çevrede okunan bu gazetelerden günlük olanların "Hendek"te yayınlanması bu kazanın nisbî gelişmişliği hakkında bir ölçü sayılabilir.

6. Bugünkü durum - Meseleler ve güçlükler

1966 yılı sonu ve 1967 yılı başı itibariyle Sakarya basımı içinde yer alan gazeteler, adlarının alfabetik sırasıyla, şunlardır:

- Adapazarı Akşam Haberleri (Günlük)
- Anadolu (Günlük)
- Bizim Hendek (Günlük)
- Ekspres (Günlük)
- Gürses (Günlük)
- Sakarya (Günlük)
- Sakarya Postası (Günlük)
- Son Dakika (Günlük)
- Şirin Karasu (Haftada iki)
- Yeni Geyve (Haftalık)
- Yeni Gün (Günlük)
- Yeni Sakarya (Günlük)

Bu duruma göre Sakarya'da 10'u günlük ve 2'si de günlük olmayan 12 gazete yayınlanmaktadır. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdürlüğünün 1966 sonu için verdiği sayılarla bizim verdiğimiz sayılar arasındaki fark derlenemeyen gazetelerden ileri gelmektedir ki, işin başından beri derleme işlerinin % 100 gerçekleştirilemeyişinin bir sonucudur.

Sakarya basımına 1967 yılında bir de dergi katılmıştır. Henüz ilk sayısı yayınlanmış olan dergiyi şöylece tanıtabiliriz :

SAKARYA

Aylık Dergi

S. I, Şubat 1967

İmtiyaz Sahibi : Tahsin Karacabey

Sorumlu Müdür : Necdet Erdemir

(Sakarya Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin yayın organı olan "Sakarya" Ankara'da basılmaktadır. Sakarya Vilâyetinin çeşitli konularını ele alan bu kültür dergisinin ilk sayısı 24 sayfadır).

Sakarya basımında yer alan gazetelerden en yaşlısı 1951 yılında çıkmaya başlamıştır. Arada çıkıp kapananlar, ad ve süre değiştirenler olmuş, 1966 yılında yayın hayatına girenler görülmüştür. Çoğunluğu için hayati bir önem taşıyan resmî ilânlar, çıkışlarının olduğu kadar gelişmelerinin de başlıca sebebidir. Basın-İlân Kurumunun resmî ilânların dağıtılmasına getirdiği âdil ölçüler bölge gazeteciliğini de olumlu yönde etkilemektedir⁶.

Gazete sahiplerinden 10'u ile yaptığımız bir anketin sonuçları şöyle özetlenebilir: Satış ortalaması, günlük olmayan gazeteler için 200 civarındadır. Günlük gazeteler için bu sayının 250 ile 1600 arasında değiştiği görülmektedir. Sakarya basımının en yüksek tirajlı gazetesi olan "Adapazarı Akşam Haberleri" uzun günleri içine alan Mayıs-Eylül döneminde ortalama 2000 satış yapmaktadır.

Günlük gazetelerin dağıtılma alanları "şehir içi" olarak ifade edilmekte, sadece gazetelerden ikisinin ("Adapazarı Akşam Haberleri" ve "Son Dakika") kazalara ve köylere kadar ulaştığı anlaşılmaktadır.

Bilinen haber kaynakları dışında gazetelerden ikisinin Ankara'da büroları vardır. Bu olay, bir yandan da gazetelerin yayın zamanlarına bağlıdır. Şöyle ki, günlük gazetelerin sadece biri "kışın sabah, yazın akşam" gazetesi olarak çıkmakta, ötekiler "akşam gazetesi" olarak yayınlanmaktadır. İstanbul gazetelerinin sabahın erken saatlerinde şehirde satılması karşısında ilk tedbir olarak Sakarya gazetelerinin yayın saati öğleden sonraya alınmış, ayrıca aynı tarihli İstanbul gazetelerine giremeyen yeni haberleri verebilmek için de Ankara'da büro açmak zorunluğu belirmiştir.

Gazete sahiplerinden sadece ikisi gazetecilik dışında başka işleri olmadığını ifade etmişlerdir. Dördü aynı zamanda matbaacılıkla, ikisi tica-

6) Basın-İlân Kurumunun Bölge basınıyla ilgili olarak getirdiği hükümler için Bk. Basın İlân Kurumu Yönetim Kurulu 1965 Yılı Faaliyet Raporu, İstanbul 1966, s. 71-75.

retle, biri hem matbaacılık ve hem de ticaretle, biri de İstanbul gazetele-
rinden birinin Sakarya temsilciliğinin yanı sıra bir haber ajansı ile uğraş-
maktadır. Görüldüğü gibi henüz gazetecilik müstakil bir meslek halini al-
mış olmaktan uzaktır.

*
**

Gazete koleksiyonları üzerinde yapabildiğimiz çalışmaların ortaya
koyduğu meselelerden üçüne değinmek yerinde olur. Meselelerden ilki, Sa-
karyanın tarihini ve gelişmesini araştıranların gazete koleksiyonlarına
başvurmaktan müstağni kalamıyacakları gerçeğidir. Bu konuları kuşa-
tan yazı dizileri çeşitli gazetelerde yayınlanmıştır. Ağâh Yönsel'in "Ada-
pazarı Tarihine Ait Belgeler" adlı yazı dizisi "Sakarya Postası" nın 1958
yılı koleksiyonundadır. Başlangıçından 1921 yılına kadar Adapazarı ta-
rihinin incelendiği yazı dizisi 82 sayı sürmüştür. "Son Dakika" gazetesini-
nin 8 Eylül 1958 tarihli sayısında "Kalkınan Sakarya - Sakarya Vilâyeti"
adlı yazı dizisinin başladığını görüyoruz. "Yeni Sakarya" gazetesinin 1
Ekim 1962 tarihli sayısında da Abdullah Çelik'in "Sakaryayı Öğrenelim"
adlı yazı dizisi başlamaktadır.

İkinci mesele, büyüyen şehirle ilgili haberler ve olaylardır. Sabırlı
bir araştırmacı 1919 yılından bu yana yayınlanan gazeteleri zaman içinde
birbirine ulayarak şehirleşme olayının içtimaî ve iktisadî yönlerini aydın-
lığa kavuşturabilir. Bu cümleden olarak 6 Nisan 1931 tarihli "Adapazarı"
gazetesinde yer alan "İş Bankasının kasabamızda bir şube açmak üzere
olduğu" haberinden, "Ada Postası" nın 14 Eylül 1948 tarihli "Adapazarı-
nın lise ihtiyacı", 14 Ekim 1949 tarihli "Adapazarı otomatik telefona ka-
vuşuyor", 5 Ocak 1951 tarihli "İlçemize gelen göçmenler" ve 16 Ocak
1951 tarihli "Göçmen akını devam ediyor" haberlerine kadar dikkate de-
ğer bir seri meydana getirmek mümkündür. Aynı gazetenin 23 Mart 1951
tarihli sayısında başlayan "Büyüyen Şehir : Adapazarı" başlıklı yazı di-
zisi, mütevazî görünüşü içerisinde bölge basımının yerine getirdiği de-
ğerli hizmete bir misal teşkil eder. 1961 yılının "Gürses"inde (20 Ekim
1961) "Şehrimizde hırsızlık vak'aları çoğaldı" başlıklı haber gibi, büyü-
yen şehrin çeşitli olayları birbirini izlemektedir.

Yer vermek istediğimiz üçüncü mesele basımın kendi kendisini ten-
kit etmesi olayıdır. Hasan Balcıoğlu 9 Ocak 1962 tarihli "Gürses"te ya-
yınlanan fıkrasında şunları yazıyordu: "Adapazarında bir yıl evvel 18 ga-
zete çıkıyordu. Şimdi herhalde yirmiyi aşmıştır.. Eğer emekler ve fikir-
ler birleşirse Adapazarında iyi bir gazete çıkarmak mümkündür". Bir
başka yazar ise, aynı gazetenin 26 Mayıs 1962 tarihli sayısında şunları

söyler: “Bizim şehrimizde, Allah ne verdiyse, aklına esen gazete çıkarıyor. Çıkarınsınlar, çıkarınsınlar bir şey dediğimiz yok. Yalnız ilân için değil, âmme hizmeti için”.

Basın çevrelerinde de şikâyet konusu olan gazete çokluğunun neticesiz kalan bir takım birleşme teşebbüslerine yok açtığı bilinmektedir. 24 Şubat 1965 tarihli “Gürses”in ilk sayfasında “Şehrimizdeki gazeteler ve matbaalar birleşecek” başlıklı bir haber çıkmışsa da beklenen netice elde edilememiştir.

Elçiliklerin basın bültenleri ve hazır kişileri ile beslendiğini gördüğümüz bölge gazeteciliğimiz bugün de gereken ilgiye konu olmuş değildir. Buna karşılık, Sakarya gazetelerine 1949 yılında yapıldığı bir gazete haberinden öğrendiğimiz “Ziyaret” düşündürücüdür. 21 Haziran 1949 tarihli “Ada Postası” gazetesinin haberi şudur: “Amerikan Elçiliği Basın Ataşesi Mr. J. M. Macfarland perşembe günü eşi ile beraber şehrimize gelmiş, cuma günü Adapazarındaki gazetecileri ziyaret ettikten sonra İstanbul’a dönmüştür”. Lebib Kökçü’nün bize ifade ettiğine göre “Zurna” dan Ahmet Er, “Demokrat Adapazarı” ndan Ekrem Alican ve kendisiyle Amerikan Basın Ataşesi arasında görüşmeler olmuştur. Bu ziyareti takip eden günlerde “Ada Postası”nda yer alan “Reis Truman Amerikan Base-Ball Mevsimini Açıyor” (Bk. 1 Temmuz 1949) gibisine kişilerin gazetelerde çoğaldığı gözden kaçmamaktadır.

Bölge gazeteciliğinde gazete bolluğu, aynı zamanda “basımevi” bolluğu da demektir Basın hayatının başlangıç döneminde ve onu izleyen yıllarda varlığını tespit ettiğimiz “Adapazarı Matbaası” ve “İstikbal Matbaası” nı “Öğretmenler Sandığı Basımevi”nin izlediği anlaşılmaktadır. Gazete adlarını taşıyan basımevlerinin dışında “Titaş”, “Coşkun”, “Necip Güllü”, “Teziş”, “Cür-iş”, “Kardeşler”, “Güneş”, “Hakikat”, “Işık” ve “Gürhan” basımevleri sayılabilir. Basımevi konusunda meydana geldiğini gördüğümüz gelişme Adapazarı dışında, özellikle İzmit ve İstanbul’da basılma işinin zamanla Adapazarında toplanması, bir aralık kazalarda satılan gazetelerin de Adapazarında hazırlanmakta oluşudur. Bugün Adapazarı şehrinin dışında Geyve, Karasu ve Hendek’te de basımevleri vardır. Görüldüğü gibi, gazetelerde olduğu gibi basımevlerindeki gelişme çizgisi de önce Adapazarında toplanma, sonra da merkez kazası dışına taşma yönündedir.

Sakarya basınında yer alan gazetelerin çıkış yıllarına göre düzenlediğimiz liste’er 1946, 1950 ve 1954 yıllarının bir takım dönüm noktalarını işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Tarihlerden ilki çok partili siyasî ha-

yatı, ikincisi uzun süren bir iktidarın seçimle değişmesini, üçüncüsü ise Sakarya Vilâyetinin kuruluşu ile yeni bir seçim yılını ifade etmektedir. Gazete adlarını da, temsil ettikleri siyasi görüşler bakımından yorumlamak pek âlâ mümkündür. Bölge gazeteciliğinde ilân faktörü iktidar partisine yakın gazeteleri sayıca artırırken muhalefet durumuna düşenler "müstakil" etiketi altında görünmeyi tercih etmektedirler. Bununla birlikte, çeşitli siyasi görüşlerin bölge basınında paylaşıldığını söylemek yanlış olmaz.

Meselerinin yanı sıra Sakarya basınının güçlükleri, imkânları ile birlikte, kuruluş yerinden ve genç bir vilâyet olmasından doğmaktadır. Önceleri Kocaeli basınının küçük bir bölümünü teşkil eden Adapazarı, erken gelişen bir ticaret ve sanayi merkezi olmanın sağladığı üstünlüklerle basın alanında da temayüz etmiş bulunuyordu. Bu sebeple Sakarya Vilâyeti en azından 35 yıllık bir geçmişi olan basın hayatına tevarüs etmiştir. Ulaştırmanın daha da yakınlattığı iki merkez, İstanbul ve İzmit, ilki basın hayatının ve ikincisi kâğıt sanayiinin merkezi olarak, Sakarya basınına iki yönden etkilemiş görünmektedir. Teknik kolaylıkları yakınlaştıran İstanbul, sabahın çok erken saatlerinde, daha doğrusu yeni gün başlamadan, ertesi günün gazetelerini Sakarya'ya ulaştırmaktadır. Unutmamak gerekir ki, aradaki teknik mükemmeliyete ve sayfa fazlalığına rağmen "millî basın" ile "bölge basını" arasındaki fiyat farkı sadece 10 kuruştan ibarettir. Bununla birlikte, bize kalırsa tehlike İstanbul'dan değil İzmit'ten gelmektedir.

Adapazarına kâğıdın tezelden ve kolaylıkla taşınmasına imkân veren İzmit, aynı zamanda Sakarya basınının vilâyet sınırlarını aşmasını engelleyen bir baraj olmaktadır. Önce de işaret ettiğimiz gibi "akşam" gazetesini halini alarak, millî basının erken basılmasından doğan durumu yeni haber kaynakları ile değerlendirip onun veremediği son haberleri vererek Sakarya basınının da millî basın karşısında varlığını koruması mümkündür. Bunun çıkar yolu ise bölge basını olmaktadır. Halbuki Sakaryanın hinterlandı bölge gazeteciliğinin gelişmesi bakımından elverişli görünmektedir. Bu durumda çıkar yol, hızlı bir nüfus artışı içinde bulunan Sakarya'nın vilâyet sınırları içinde kalan bir dar bölgede iç gelişmelere ayak uydurarak çok sayıda gazete yerine teknik mükemmeliyeti yüksek az sayıda gazeteye yer veren bir basın anlayışına kavuşmasıdır.

Örneğini başka vilâyetlerimizde gördüğümüz gibi güç birliği yaparak az sayıda gazeteye varılmadıkça⁷ bölge basınının, gelişmesi bir yana,

7) Basın İlân Kurumunun sarfettiği gayretler sonunda bir kaç birleşen gazetelerle çok sayıda gazete yerine teknik mükemmeliyette ve bölge

devamını sağlamak bile mümkün olamaz. Sakarya basınının geleceği de bu konuda gösterilecek davranışa bağlıdır.

7. Sonuç

Başlangıçlarından günümüze kadar tarihi gelişmesini, durumunu, meselelerini ve güçlüklerini ortaya koymağa çalıştığımız Sakarya basını herhangi bir özelliği ile karşımıza çıkmış değildir. Bölge gazeteciliğimizin ortaklaşa sorunları⁸ Sakarya basını için de söz konusudur. Çıkıp kapanmalar, ad değiştirmeler ve yeniden çıkmalar izlenmesi güç bir durum yaratmaktadır. Saklanmayan koleksiyonlar, değeri ve önemi umursanmayan bir çalışma insana ne kadar üzüntü verse azdır.

Derinlemesine inmeden yaptığımız bu inceleme bile bir sosyolojik araştırma içinde bölge basınının yüklenmekte olduğu görevleri göstermeye yetebilir. Çevresinde olup bitenlere ilgi duyduğu, düşündürdüğü ve olayları belgelediği ölçüde "gazete" denilen sosyal muhassalanın kendini kabul ettireceği aşıkârdır. Sosyolojik araştırmaların bütünü içinde küçük bir haber, gazete sütunlarında kalmış bir düşünce çok uyarıcı ve aydınlatıcı olabilmektedir.

gazetesi özelliğinde tek bir gazete yayınlamak eğilimi yaygınlık kazanmaktadır. Diyarbakır ve Konya basını misal olarak söylenebilir.

8) 10-14 Ocak 1966 tarihinde İstanbul Üniversitesinde toplanan "Basın Semineri"nde bölge gazeteciliğinin sorunları üzerinde de durulmuştur. Çalışma konuları arasında, bizim şahsen yerinde bulmadığımız "taşra gazeteciliği" adıyla yer alan bu konudaki tebliğimizde bölge basınının çeşitli meseleleri ele alınmıştır. Adı geçen tebliğ Türkçe ve İngilizce olarak teksir edilmiş olup "Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti"nden temin edilebilir.

Adı geçen tebliğimizde de belirttiğimiz gibi "Yaşadığımız dünyada (kültürel olaylar) da birleşik kaplar misâlinde olduğu gibi bir manzara göstermektedir. Devlet eliyle bölge gazeteciliğine ulaştırılamayan yardımın yerini bültenleri, klişeleri, teleks teşkilâtı ile yabancı haber merkezleri doldurmaktadır. Bu gayretlerin pek de semeresiz kalmadığını, bölge gazetelerine giren haber, yazı ve resimler açıkça göstermektedir. Gazetecinin mesleğini bilinçle ifa etmesini beklemek ne kadar hakkımızsa, devlet kuruluşlarının da aynı anlayışla konuya eğilmelerini beklemek o kadar hakkımızdır. Tirajını ve dağılıma alanını küçümseyerek ilgisiz kaldığımız bazı bölge gazetelerinin sorunlularını sadece gazeteyi çıkaranlar değildir". (Taşra Gazeteciliği, s. 7, İstanbul 1966).

SONSÖZ

İçtimaiyat Enstitüsü tarafından neşredilen "Sosyoloji Konferansları"nın son sahifesini bağlarken bir yıllık ilmî çalışmalarımıza sahne olan Sakarya Vilâyet Merkezinin biri ferdi, ötekisi sosyal iki hâdisesine işaret edeceğiz.

1965 den beri çalışmalarımızda bizi her ön destekliyen Sakarya Valisi Ertuğrul Ünlüer'in vazifesi Sakarya'dan Bursa nakledilmiştir. Sakarya Sosyal Araştırma Merkezi'nin Fahri Reisliğini de yapmış olan Ertuğrul Beye gösterdiği ilgi ve sevgi'den dolayı teşekkür eder ve yeni vazifesinde muvaffakiyetler dileriz. Bu vesile ile "Merkez" in yeni Fahri Reisi, Sakarya Valisi sayın Alaeddin Eriş'e 1967-1968 çalışma yılında gösterecekleri şüphesiz olan alakaya şimdiden teşekkür ederiz.

"Sosyoloji Konferansları"nın Adapazarı'nda yapılan konuşmalara hasıledilen bu VII. Kitabının bitirilmesi sıralarında Adapazarı'nın maruz kaldığı zelzele felaketi ile karşılaştık. Sakarya çevresindeki azaları ile çeşitli tedkikler yapan S.S.A.M., Sakarya halkının bir defa daha uğradığı bu tabiat hışmından dolayı derin üzüntülerini kaydederken köylüsü ve kentlisi ile iki yıldan beri tanışıp dertleştiğimiz çevre halkının acılarına katıldığımızı söylemek isteriz.

S.S.A.M.

